

ЛЮДЯНЕ БЕЗМЕЖЖЯ ГЕОРГІЯ БАЛЛА

Сергій БОЛТІВЕЦЬ

УДК 159.9.019

Serhiy Boltivets
HUMAN LIMITLESS OF HEORHIY BALL

ГУМАНІСТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОРГІЯ БАЛЛА

Наші розмірковування з Георгієм Олексійовичем Баллом я б назвав саме розмірковуваннями, а не бесідами, розмовами, спілкуваннями, оскільки ми обоє над усе цінували точність висловленого, яка одна тільки дає тверду опору мисленню, створюючи для нього все нові й нові інструменти, а то й лаштування, яким піднімаються всі будівничі зависоких для звичайного людського зросту споруд. Делікатність предмета полягала у визначенні меж *гуманістичної методології*, призначенням якої, в чому ми не сумнівались, було, як і в напучуванні Григорія Сковороди, у самоздійсненні людиною власного ціложиттєвого покликання; однак питання поставало стосовно гуманності цього покликання стосовно інших людей і живих істот, самоусвідомлення і самовідповідальності людського вчинку, методологічно окресленого Володимиром Роменцем. Мені здається, чи так насправді є, але гуманістична течія в американській, а потім і всій західній психології, започаткована Карлом Роджерсом, Абрагамом Маслоу, Ролло Меєм і Романом Трачем у другій половині ХХ століття у США, вже протягом першого півтора десятиліття 2000–2016 років Георгієм Баллом в Україні була спрямована у новому методологічному напрямі свого саморозвитку – *раціогуманістичному*, причому вперше оприлюдненому в ж. “Психологія і суспільство” (див. [1–2]). А це відповідь на одвічне українське питання про межі того власного душевного добра, за яке українці страждають і масово знищуються протягом десятків століть ордами нелюдів, що зазіхають не лише на землі, результати праці і саме життя, але й, розселяючись по всій

території України, протистоять майбутньому духовно-інтелектуальному розвитку колонізованого ними народу. Раціогуманізм, за Г.О. Баллом, є світоглядною й методологічною орієнтацією, що поєднує утвердження гуманістичних цінностей на основі інтелектуальної культури в її гармонійній взаємодії з іншими складовими культури [3–5]. Принцип раціогуманізму передбачає визнання і застосування інтелектуальної культури, що створюється наукою як її головним осередком для розширення знань про людину та її гуманістично зорієнтованого практичного застосування. Для втілення раціогуманістичного підходу і його системи принципів [6], як відзначає Г.О. Балл, у психологічному пізнанні потрібно визнавати цінність як природничо-наукової, так і гуманітарної методологічних традицій. Їх взаємодія є засадничою для точності і доказовості одержуваних психологічних знань у поєднанні з повнотою охоплення властивостей складних об’єктів.

СИНІВ ТАТО

Чи не найдокладніші відомості про науковий шлях Георгія Олексійовича мала старша наукова співробітниця лабораторії науково-психологічної інформації, кандидат психологічних наук Світлана Павлівна Тищенко, яка охоче погодилась написати біографічну статтю до другого тому Енциклопедії Сучасної України НАН України, у якій я з часу заснування завідую науковою редакцією відділу психології і педагогіки. Ця енциклопедична стаття вже була готова, і я попросив Георгія Олексійовича остаточно перечитати її, щоб уникнути можливих неточностей. Він, звісно, прочитав – усе було правильно, але щось не давало йому спокою, викликало внутрішнє хвилювання:

– Щось не так? – запитав я.

– Ні, усе правильно, – відповів Георгій Олексійович і замовк, неначе підбираючи спосіб вираження того, що глибоко нуртувало в душі, але не мало формальних засобів бути оприлюдненим.

– Варто доповнити? – знову запитав я, відшукуючи причину і водночас простягаючи рятівний нурець у ці невисловлювані сумніви Георгія Олексійовича. І він наважився:

– Я син Олексія Балла, відомого у 20-х роках ХХ століття кінотехніка, інженера-винахідника у царині значного на ті часи технічного розвитку українського кіно в Одесі. Добре було б, якби Ви написали про мого Тата.

– Добре, – сказав я. – Буду вдячний за матеріали і світлини Вашого Тата з сімейного архіву. Так у статті С.П. Тищенко про Георгія Балла з'явився рядок-посилання на наступну статтю “Син О. Балла”

“БАЛЛ Георгій Олексійович (24.05.1936, Київ – 23.12.2016, там само) – інженер-електроакустик, психолог. **Син О. Балла.** Д-р психол. н. (1991), проф. (1993). Закін. Київ. політех. ін-т (1957). Працював у НДІ психології Мін-ва освіти УРСР (Київ): інж. (1958–63), м. н. с., ст. н. с. (від 1963), зав. лаб. програмованого навчання (від 1965); ст. н. с. Київ. лаб. Ін-ту заг. та пед. психології АПН СРСР (1972–82); від 1982 – в Ін-ті психології АПНУ, одночасно від 1992 – в Ін-ті педагогіки і психології профес. освіти АПНУ: зав. лаб. методології і теорії психології (від 1996). Досліджував апаратурний кореляц. аналіз, програмов. і комп'ютеризов. навчання, заг. теорію розвитку мислення школяра. Вивчав методол. проблеми психології, педагогіки, кібернетики.

Пр.: Апаратурний кореляційний аналіз случайних процесов. Москва, 1968; У світі задач. К., 1986; Теория учебных задач. Москва, 1990; Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии. К.; Д., 1993; Психологічні аспекти гуманізації освіти: Кн. для вчителя. К.; Р., 1996; Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загально-освітньої школи. К., 1997 (співавт.); Підготовка учнів до професійного навчання і праці. Психол.-пед. основи. Навч. посіб. К., 2000 (співавт.).

С. П. Тищенко” [9]

Так з'явилась стаття про Тата Георгія Олексійовича – Олексія Михайловича Балла, яку за алфавітним принципом було вміщено до другого тому Енциклопедії Сучасної України після статті про Сина зі збереженою синам юнацькою фотографією свого Тата, яку я після опублікування повернув до сімейного архіву:

“БАЛЛ Олексій Михайлович (27.11 (09.12). 1893, Одеса – 09.10.1972, Київ) – фізико-хімік. Батько Г.

БАЛЛ О.М. (1893–1972)

Балла. канд. тех. н. (1950). Чл. СКін СРСР (1958). Навч. у м. Нансі (Франція), Петрограді, закін. Одес. ін-т заг. та приклад. хімії (1923). У 1924–30 – викл., декан Одес. кінотехнікуму; 1930–54 – зав. каф. кінотехніки Київ. кінотехнікуму (від 1934 – Київ. ін-т кінотехніки); 1954–68 – доц. каф. кінотехніки Київ. політех. ін-ту. Розробив низку фахових курсів (зокрема “Оптика”, “Світлотехніка”, “Фотографія”, “Кінопроекційна апаратура”) і навч. посібників. Працював над удосконаленням методів фотодруку, комбінов. кінозйомки, кінопроекції тощо. У 30-х роках взяв активну участь у створенні та впровадженні апаратури звукового кіно (зокрема, звуковідтворююч. приставок до “німих” кінопроекторів), розробленні методів кольорових фотографій та кіно. Розробляв світлосильні кіноекрани для проекції в незатемненому приміщенні, екрани для проекції телевізій. зображення на великий екран. Працював також у галузі техн. засобів навчання й методики їх застосування у серед. та вищій школах.

Пр.: Техніка екранізації учебного процесса. Москва, 1956; Техніка екранізації навчального процесу в школі. К., 1960; Технічні засоби навчання. К., 1973 (співавт.).

С.І. Болтівець” [7]

Син і Тато, які присвятили свої життя Україні, відтоді навіки поруч у найвищій відзнаці нашого народу, вищими знаками буття якого, як і будь-якої державної нації світу, є Прапор, Герб, Гімн і його Енциклопедія.

“НЕ КРИВДИТИ БАЛЛА!”

Такими двома головними умовами – “Не кривдити Балла!” і “Нікого не звільняти з Інституту” – було визначено вимоги науковців Інституту психології ім. Г.С.Костюка тоді АПН України у разі призначення директором С.Д. Максименка у 1997 році. При цьому вимога “Не кривдити Балла!” була першою і головною вимогою до його керування інститутом – при невиконанні її колектив відмовлявся б від свавілля такого “директора”. Георгій Олексійович цим самим був визнаний найчутливішим мірилом людяності у ставленнях начальства до науковців, хоч сам пізніше потерпав від періодичних проявів невихованості, розв’язності і директорського чванства. Певною мірою таке визнання його найчутливішим і найбеззахистнішим мірилом людяності в Інституті психології давало певний імунітет від директорської агресії, і він сміливо йшов на спілкування, делікатно ставив потрібні для справи питання, хоч і все це потребувало він нього великого внутрішнього напруження, зібраності, готовності уникнути конфлікту, який міг безвинно, з його боку, спалахнути будь-якої миті. Але це, на диво, ніяк не позначалось на його людяності у взаєминах з науковцями очолюваної ним лабораторії методології та теорії психології, докторантах та аспірантах. Навпаки, здавалось, що його терпіння, милосердя і людяність не знають жодних меж.

ПОВЕРНЕННЯ

Українська людинолюбна психологія повертається в Україну зі США після поширення її з 60-х роках ХХ століття на Американському континенті Асоціацією гуманістичної психології. Двоє з її засновників є вихідцями з України – *Роман Трач* і *Абрагам Маслоу*, чий тато працював столяром у Київському річковому порту на Подолі, виготовляючи діжки для масла. Захист себе і своєї родини від підозрінь російських погромників він знайшов спочатку у придбаному російському ж псевдонімі “Маслов”, бо, якби захищати родину йому довелось від українців, то природним був би інший псевдонім, адже столяр, який виготовляє діжки, – це “Бондар”, а його діти – “Бондаренки”. Як виявилось, набутого прізвища “Маслов” було замало, і сім’я емігрувала з Києва до США. Російська окупація західної

України, зокрема арешт тата, якого російські окупанти не встигли розстріляти через швидкий наступ німецьких військ у червні 1941 року, поставили перед юнаком Романом Трачем вибір між життям і смертю, і він більше не довіряв нікому – “Довіряв тільки своєму власному розуму” [8, с. 21] і став шукати у вивченні психології в Українському Вільному Університеті м. Мюнхена розуміння власного душевного стану і “духовного глухого кута” Європейського континенту.

Повернення української гуманістичної ідеї та її духу, яка своєю живодайною течією гоїла духовні рани Європейського континенту і підносила людяність континенту Американського, в Україні радо зустрів український психолог Георгій Балл, який, услід за Григорієм Скородою, Яковом Козельським, Памфілом Юркевичем, Олександром Кульчицьким, Григорієм Ващенком й усіма мислителями-гуманістами і психологами-подвижниками незборимого духу життєдайної людяності Української Нації, звертається до кожної людини: “Але ж у ствердженні здатності не лише окремих унікалів, а, що принципово, будь-якої людини (уточнимо: індивідуалізованого, узгодженого з її особливостями); й у сприянні такому рухові якраз і полягає чи не головна ідея гуманістичної психології” [8, с. 250]. Світовий рух-поступ гуманістичної психології, джерела якої тисячоліттями рясно нуртують в Україні, завдяки українському психологові Георгію Баллу завершив своє всесвітнє коло, з’єднавши континенти, і нині розпочинає нове всесвітнє піднесення у своєму людяному безмежжі – культуротворчому, раціогуманістичному, гуманітарно-природничому, інтегративно-цілісному, як і весь світ людини і людський світ загалом.

І насамкінець кілька чи не найважливіших штрихів до особистісного образу істинного чистоправедника і людинолюбця Георгія Олексійовича Балла.

Нещодавно перечитав передмову до монографії Анатолія Фурмана-старшого 2007 року “Теорія навчальних проблемних ситуацій” (див. [10, с. 6–9]), присвячену його Першому Вчителю – професору *Якову Івановичу Бурлаці* (1928–2008), котрого також добре знав як блискучого педагога-науковця і як непересічно толерантну особистість. І відразу подумки вималювалися паралелі в рефлексивній оцінці обох достойників, безперечно, різних за ментальним корінням і професійно-творчим амплуа, проте майже тотожних за духовним

портретом їх виняткових індивідуальностей: вони були по-дитячому відкриті підступному соціальному світу, а тому часто виявлялися беззахисними перед лукавством і невіглаством, їхня моральна чистота вражала й зачарувала одних і дратувала та викликала лють в інших, їх безмежна позитивна самісність, мов чарівний людський магніт, притягувала учнів і наступників та розпалювала заздрість у зверхників адміністративного і суто наукового таборів, нарешті їхня майстерність співпрацювати з різними людьми перетворювалася на свято інтелектуальної й водночас емпатійної екзистенції, в мудрадайнній оптиці якої освітлювалася не лише раціональна істина й гуманістична правда, а й розпросторювалися добродійність, любов до життя, взаємодопомога. Таке духовне побратимство українців Якова Бурлаки і Георгія Балла у відомих визначеннях А. Маслоу і К. Роджерса відповідно поіменоване “самоактуалізована особистість” і “людина повно функціональна”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г.О. До визначення засад раціогуманістичного підходу в методології психологічної науки / Георгій Балл // Психологія і суспільство. – 2000. – №2. – С. 74–90.
2. Балл Г.О. До обґрунтування раціогуманістичного підходу у психології / Георгій Балл // Психологія і суспільство. – 2004. – №4. – С. 60–74.
3. Балл Г.А. Психологія в раціогуманістической перспективе: Избранные работы / Георгий Алексеевич Балл. – К.: Изд-во Основа, 2006. – 408 с.
4. Балл Г.А. “Психологія” методології: раціогуманістический взгляд / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 2011. – № 2. – С. 3–13.
5. Балл Г. Раціогуманістична орієнтація в аналізі взаємозв'язку добра і зла в соціальній поведінці / Георгій Балл // Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. праць. – Вип. 2. – К.: Полтава, 2011. – С. 22–34.
6. Балл Г. Система принципів раціогуманізму / Георгій Балл // Психологія і суспільство. – 2011. – № 4. – С. 16–32.
7. Болтівець С.І. Балл Олексій Михайлович / С.І. Болтівець // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 2. – К.: Національна академія наук України, Наукове товариство ім. Шевченка, Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України, 2003. – С. 169.
8. Гуманістична психологія: Антологія: [навч. посібн. для студ. вищ. навч. закладів]: у 3-х т. / упорядн. і наук. ред. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). – К.: Університетське вид. “Пульсари”, 2001. – Том 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – 252 с.
9. Тищенко С.П. Балл Георгій Олексійович / С.П. Тищенко // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 2. – К.: Національна академія наук України, Наукове товариство ім. Шевченка, Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України, 2003. – С. 169.
10. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: Астон, 2007. – 164 с.

REFERENCES

1. Ball H.O. Do vyznachennia zasad ratsiohumanistichnoho pidkходу v metodologii psykhologichnoi nauky / Heorhii Ball // Psykholohiia i suspilstvo. – 2000. – №2. – S. 74–90 [In Ukrainian].
2. Ball H.O. Do obgruntuvannia ratsiohumanistichnoho pidkходу u psykhologii / Heorhii Ball // Psykholohiia i suspilstvo. – 2004. – №4. – S. 60–74 [In Ukrainian].
3. Ball G.A. Psihologija v raciogumanisticheskoy perspektive: Izbrannyje raboty / Georgiy Alexeevich Ball. – K.: Izd-vo Osnova, 2006. – 408 s. [In Russian].
4. Ball G.A. “Psihologija” metodologii: raciogumanisticheskij vzgljad / G.A. Ball // Voprosy psihologii. – 2011. – № 2. – S. 3–13 [In Russian].
5. Ball H. Ratsiohumanistichna orijentatsiia v analizi vziaemoviazku dobra i zla v sotsialnii povedintsi / Heorhii Ball // Estetyka i etyka pedahohichnoi dii: zb. nauk. prats. – Vyp. 2. – K.: Poltava, 2011. – S. 22–34 [In Ukrainian].
6. Ball H. Sistema pryntsyviv ratsiohumanizmu / Heorhii Ball // Psykholohiia i suspilstvo. – 2011. – № 4. – S. 16–32 [In Ukrainian].
7. Boltivets S.I. Ball Oleksii Mykhailovych / S.I. Boltivets // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. – T. 2. – K.: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Naukove tovarystvo im. Shevchenka, Koordynatsiine biuro Entsyklopedii Suchasnoi Ukrainy, 2003. – S. 169 [In Ukrainian].
8. Humanistichna psykhologhiia: Antolohiia: [navch. posibn. dlia stud. vyshch. navch. zakladiv]: u 3-kh t. / uporiadn. i nauk. red. Roman Trach (SShA) i Heorhii Ball (Ukraina). – K.: Universytetske vyd. “Pulsary”, 2001. – Tom 1: Humanistichni pidkходы v zakhidnii psykhologii KhKh st. – 252 s. [In Ukrainian].
9. Tyshchenko S.P. Ball Heorhii Oleksiiovych / S.P. Tyshchenko // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. – T. 2. – K.: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Naukove tovarystvo im. Shevchenka, Koordynatsiine biuro Entsyklopedii Suchasnoi Ukrainy, 2003. – S. 169 [In Ukrainian].
10. Furman A.V. Teoriia navchalnykh problemnykh situatsii: psykhologo-dydaktychnyi aspekt: [monohrafiia] / Anatolii Vasylovych Furman. – Ternopil: Aston, 2007. – 164 s. [In Ukrainian].

Надійшла до редакції 25.04.2017.
Підписана до друку 05.05.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Болтівець С. Людяне безмежжя Георгія Балла / Сергій Болтівець // Психологія і суспільство. – 2017. – №2. – С. 9–12.